

Előzetes jelentés a karmelita épületegyüttesben 2015-ben végzett régészeti kutatásokról

(Budapest I. ker., Színház u. 1–11., hrsz.: 6458, 6459, 6460, 6515)

Preliminary report on archaeological research in the Carmelite building complex in 2015

(Budapest I, 1–11 Színház Street
Lrn.: 6458, 6459, 6460, 6515)

A budavári karmelita kolostor épületét a miniszterelnökség számára újítyják fel, ehhez kapcsolódóan az egykori Püspökkert területére egy új épület is épül. A megelőző régészeti feltárásokat 2014. szeptember 9-én kezdtük és több-kevesebb megszakítással előreláthatólag 2016 nyaráig tartanak. 2015-ben befejeztük a Püspökkertbe tervezett új épület területének, az Ellyps terasznak, valamint a Karmelita udvar és folyosó részleteinek feltárását.

Történeti szempontból a terület három egységre tagolódik. A legdélebbi részén áll az újkori karmelita templom, amelynek helyén a középkorban a ferencesek Szent János temploma állt. (Az egykori ferences kolostor helyén ma a Sándor-palota áll. Régészeti feltárását Altmann Júlia vezette 1994-96 között: ALTMANN 2002; KOVÁCS 2003).

A középső egység a jelenleg álló karmelita kolostor épülete, amely a 18. században épült fel, helyén a középkorban a Szapolyai-Werbőczy-palota, a 17. században pedig a budai pasák palotája állt. Ezek az épületek a városfalig nyúltak. Ettől északra, a Püspökkert területe a középkorban több telekre tagolódott, amelyen kisebb paloták, illetve házak álltak. Az írott adatokból néhány tulajdonos nevét is ismer-

The building of the Carmelite monastery is being renovated for the Office of the Prime Minister, and connected to this work, a new building is being built on the territory of the former Bishop's Garden (Püspökkert). We started the preventive excavations on 9 September, 2014. According to the plans they will continue until the summer of 2016 with breaks of varying lengths. In 2015, we finished the excavation of the territory of the new building in the Bishop's Garden, the Ellyps Terrace as well as some parts of the Carmelite courtyard and cloister.

Historically the territory consists of three parts. The early modern Carmelite church is located in the southernmost part which replaced the medieval Saint John Church of the Franciscan order. (Today the Sándor Palace occupies the site of the former Franciscan monastery. The archaeological research of the latter was carried out by Júlia Altmann between 1994 and 1996: ALTMANN 2002; KOVÁCS 2003).

The central part comprises the present building of the Carmelite monastery constructed in the 18th century. In the Middle Ages, the Szapolyai-Werbőczy Palace stood here, while later, in the 17th century, the palace of the pashas of Buda

1. kép: A püspökkerti feltárás

Fig. 1: Excavation in the Bishops Garden

jük, és olvashatunk a telkek felosztásáról is (VÉGH 2006, 139–147). Többször említik, hogy a várfalnak ezen a szakaszán állt egy torony, amelynek megközelíthetősége és védelmi szerepe az évszázadok során egyre korlátozottabbá vált. A tornyot annak a tulajdonosnak kellett volna karbantartania, akinek a telkének a végében helyezkedett el, azonban erre alig fordítottak figyelmet. Sőt annyira hozzáépítkeztek a toronyhoz, hogy annak megközelítése is egyre nehezebb volt (VÉGH 2006, 144–145).

A legnagyobb felületű feltárást ez utóbbi részen végezhetjük (1. kép). A 2014. évben végzett munkák során két olyan középkori pince került napvilágra, amelyek

were located in this area. These buildings extended to the city wall. To the north, the territory of the Bishop's Garden was divided into several plots in the Middle Ages, where small palaces or houses stood. Written sources even preserved the name of some owners as well as information on how the plots were divided (VÉGH 2006 139–147). The sources mention several times that a tower was located at this section of the city wall. Its accessibility and defensive role decreased gradually over the centuries. It would have been the task of the owner of the plot of land where the tower stood to maintain it in proper condition, but these owners cared little for it. What is more, their constructions came so

2. kép: A feltárt pince részlete a kőoszlopokkal
Fig. 2: The image of the cellar with stone pillars

a boltozata is megmaradt. A munkák folytatása során további hat pincére bukkantunk, amelynek földéme már beszakadt. Ezek közül négyet bizonyosan az altalajba vágta (itt mészkőmálladék), oldalfalait később kezdték kőfállal megerősíteni. Több alkalommal egy pince területén is eltérő korú falazásokat figyelhettünk meg, egy helyen pedig a falazat elvált a földtől és leomlott. Egy másik esetben kőoszlopok támasztották meg a pince altalajba vágott földémet (2. kép). Több alkalommal találatunk arra utaló nyomot, hogy ezeknek az altalajba vágott pincéknek a földéme beszakadt.

A terület északi részén a pincék és épületfalak a Színház utcára merőlegesen he-

close to the tower that it became increasingly inaccessible (VÉGH 2006 139–147).

This was the area where the largest surface could be excavated (Fig. 1). Two medieval cellars with surviving vaulting were brought to light during works in 2014. In the following phases of the work we found six more cellars, but the vaulting of these had already been collapsed. Four of these were clearly cut into the subsoil (here weathered limestone). Only later were their side walls reinforced. Several times walls from various periods could be observed, even in the territory of a single cellar. In one instance the wall came away from the soil and collapsed. In another case, the vault of the cellar cut into

lyezkednek el, míg a délebbi részen azzal párhuzamosan. Ez utóbbiak sokkal kisebbek is, mint az északabbra elterülő épületek. Ezek alapján arra gondolhatunk, hogy a Haüy térképén (Wien–ÖStA, HHStA Hung. Fasc. 73/II. No. 25., 1687) látható kis köz már a középkorban kialakult és itt a telkek ehhez igazodtak. A felszínre került épületmaradványokból nagy pontossággal rekonstruálhatóvá válik a terület középkori telekkiosztása.

Az épített emlékek mellett jelentős mennyiségű lelet is felszínre került. Az egyes telkeken összesen háromféle műhely emlékeit tártuk fel: egy fém-, egy varga- és egy csonttárgyakat készítő műhely tárgyi anyaga került felszínre. A fémműhelyhez kötődő öntőformák, öntőtégelyek kerültek napvilágra. A varga egykori munkájához kapcsolódóan cipőket, bőrtöket és egy kaptafát őrzött meg egy 15. századi kút. A csontművességnek a műhelyhulladékát találtuk meg, számtalan olyan esztergált csontlapot, amelyekből a csontgombok vagy az olvasó szemek már hiányoznak.

Az egykori paloták területén arányai-ban sokkal kisebb felületű feltárára nyílt lehetőségünk. Egyes részleteit Gerő Győző kutatta az 1960-as években (GERŐ 1999; PAPP 2013). A karmelita kolostor udvarában két közműárokban, valamint kisebb felületeken a kolostor folyosóján tudtunk dolgozni. Ez utóbbi helyszínen Gerő Győző is végzett feltárást, az ő adataival együtt komolyabb lehetőségünk van a terület értelmezésére. Az udvarban nyitott árkok lehetőséget adtak a terület észak–déli és kelet–nyugati irányú „megszondázására”. Itt a középkori palota falainak részlete és néhány objektum került felszínre. Az udvar legdélebbi részét és a folyosói feltárási területet a középkori Szent János templomhoz északról kap-

the subsoil was supported by stone pillars (Fig. 2). We found several traces which suggested that the vaulting of these cellars cut into the subsoil had collapsed.

In the northern part of the territory, cellars and walls of the buildings were situated at right angles to Színház Street, while in the southern part they were oriented parallel to the street. These latter buildings are significantly smaller than the buildings located more to the north. Based on this size difference we can assume that the small alley depicted on the map by Haüy (Wien–ÖStA, HHStA Hung. Fasc. 73/II. No. 25., 1687) had already come into existence in the Middle Ages and here the plots were adjusted to it. The building remains that were brought to light permit the medieval plot system to be reconstructed with great accuracy.

In addition to the built remains, a significant number of finds were also unearthed. We found remains from three different workshops on the plots: the material remains of a metal-working workshop, another workshop producing bone objects, and a shoemaking workshop. Molds and melting pots were brought to light in the metal workshop. A 15th century well conserved shoes, pieces of leather and a last, all connected to the former shoemaker's activity. As far as bone-working is concerned, we found its production waste: numerous turned bone plates from which bone buttons or rosary beads had been cut out.

We could excavate a much smaller surface in the territory of the former palaces. Certain parts were researched by Győző Gerő in the 1960s (GERŐ 1999; PAPP 2013). We could work in two public utility trenches in the courtyard of the Carmelite monastery as well as in smaller surfaces

csolódó temető foglalja el (3. kép). Ezt a hódoltság korában már nem használták temetkezésre, egy helyen a sírok felett elhelyezkedő török kori vízvezetékcsövet és kövezett felületet is megfigyelhettük. A temetőt csak két török kori gödör vágta, így valószínűbb, hogy beépítetlen, udvar jellegű terület lehetett ebben az időszakban.

A középkori templomtól északra felszínre került ennek tornya is, amelyet a török korban bonottak vissza. Az ebből az időszakból származó írott források szerint a templom közelében felépített türbe mellett csorgókút működött (EVLIA 1985, 243–244; EVLIYÂ 2002, 145), minden

in the cloister. In the latter, Győző Gerő also carried out excavations; building on his results we now have a better chance to interpret the area. The trenches opened in the corridor provided an opportunity to research the territory with “test trenches” both in a north-south and in an east-west direction. Here, details of walls from the medieval palace were unearthed as well as a few other archaeological features. The southernmost part of the courtyard and the excavated area in the cloister were covered by the medieval cemetery connected to the medieval Saint John Church on its northern side (Fig. 3). This was no longer used for burial in the period of the Ot-

3. kép: A temető részlete

Fig. 3: A detail of the cemetery

4. kép: A kert maradványa
Fig. 4: Remains of the garden

bizonytalannal ennek ellátásához kapcsolódik az a két sorban lefektetett vízvezetékcső, amely a kolostorépület nyugati szárnyában került felszínre. Az egykori türbe épített maradványai egyelőre nem jelentkeztek.

A palotához kapcsolódik még az Ellypsz terasz feltárása. Területén 2014-ben „szondák” készültek, amelyek a várfalmegtámasztás épülő szerkezetéhez kapcsolódtak. Később azonban lehetőségünk nyílt a bástya teljes területének feltárására. Ennek keretében csupán a török kori szintig mélyítettünk. Ennek oka, hogy ez alatt – a korábbi szondák eredményei alapján – középkori falak húzódtak ugyan, de a további mélyítés a jelen kivitelezés szempontjából újabb hasznos tereket nem eredményezett volna, csu-

toman Turkish occupation; we could observe the Ottoman-period water conduit pipe at a certain place located above the graves and also a surface paved with stone. Only two Ottoman Period pits were cut into the cemetery, so the area must have been a courtyard-like space with no buildings standing there at that time.

The tower of the medieval church, demolished during the Ottoman Turkish Period, stood to its north was also excavated. Written sources from this period write that a türbe was built near the church, close to which operated a wall fountain (EVLIA 1985, 243–244; EVLIYÂ 2002, 145). The two lines of water conduit pipes that came to light during excavations in the west-

pán újabb megoldandó problémákat vetett volna fel. Emellett a török kori szint olyan intakt és egységes volt, hogy tervezői és beruházói oldalról érdemesnek ítélték ennek megtartását. A kutatás során ugyanis török kori kert részlete került felszínre: ennek járószintje oszloptalapatokkal és lekövezett felülettel, továbbá egy csatorna került feltárássra (4. kép). A kerthez a palotából azon az úton lehetett lejutni, amelyet Gerő Győző tárt fel 1961-ben. A palotához képest a kert mélyebben helyezkedett el, járószintjét annak leégett kiomlott maradványai borították: vályogtéglák, összeolvadt tetőcserepek, hatszögletű padlótéglák. Ezt az omladékat az újkorban sem bolygatták meg, hanem a bástya területét feltöltötték, a keleti falát pedig felmagasították. Az omladék alapján az is egyértelműnek tűnik, hogy a pasák palotájának keleti szárnya favázis szerkezetű épület volt, amelynek falait vályogtéglából készítették és kúpcseréppel fedték, a padlót pedig mázatlan hatszögletű padlótéglákból alakították ki.

A palota területén viszonylag kevés objektum került felszínre, többnyire török koriak. Ezekből és a rétegekből is nivós tárgyak láttak napvilágot, szerencsés módon egy beszakadt földemű, földbe mélyített tárolóból ép edények kerültek *in situ* felszínre, a fölötté elhelyezkedő omladékban pedig a visszafoglaló háborúk korából származó arany pénzeket (6 db) találtunk. Egy másik hasonló építményt viszont (leletanyag szempontjából) üresen tártunk fel.

Összességében közel 3000 m²-t tártunk fel a budai vár eddig alig kutatott területén, amely több mint 400 láda leletanyagot eredményezett, közöttük csodálatos tárgyakkal, leletegyüttesekkel. Mindezek mellett roppant fontos hozadéka ennek a munkának, hogy több mint 50 évvel

ern wing of the cloister building probably served this wall fountain. No built remains of the former türbe have been found yet.

The excavation of the Ellyps Terrace was also connected to the palace. "Test-trenches" were opened in its territory in 2014 connected to the construction of the structure supporting the castle wall. Later, however, we had an opportunity to excavate the entire area of the bastion. In the framework of this research we proceeded only to the level of the Ottoman Turkish Period surface. The reason for this was that although – based on the observations in the earlier test trenches – there were some medieval walls underneath. Further deepening of the level would not have produced any useful spaces, only new problems to resolve. In addition, the Ottoman Turkish Period level was so intact and uniform that both the designer and the investor parties considered it worth keeping. A detail of an Ottoman Period garden was brought to light here during the excavation including its floor level with pillar bases, stone pavement and a channel (Fig. 4). The garden could be accessed from the palace through the road excavated by Győző Gerő in 1961. The garden was located at a lower level than the palace, its floor level was covered by the burned and collapsed remains of the building: adobe bricks, melted roof tiles, hexagonal floor tiles. This debris was not disturbed in the modern period either, but the territory of the bastion was filled and its eastern wall was raised. Based on the debris, the eastern wing of the pasha's palace clearly seems to have been constructed with timber framing with walls of adobe bricks and a roof covered with conical tiles. The floor comprised unglazed hexagonal floor tiles.

ezelőtt lezajlott ásatási eredményeket tudunk kiegészíteni, újragondolni, és az akkor megkezdett munkákat folytatni.

Papp Adrienn

Irodalom/References:

ALTMANN 2002 • Altmann J.: A budavári ferences kolostor. Műemlékvédelem 46 (2002) 345–350.

EVLIA 1985 • Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664. Az előszót és a szómagyarázatokot írta, a jegyzeteket átdolgozta Fodor Pál. Budapest, 1985.

EVLİYÂ 2002 • Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî: Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini. 6. Kitap. Haz. Seyyid Ali Kahraman–Yücel Dağlı. Istanbul 2002.

GERŐ 1999 • Gerő Gy.: The Residence of the Pasha's in Hungary and the recently discovered Pashasaray from Buda. In: Déroche, F (Ed.), Art Turc – Türkisch Art. 10th International Congress of Turkish Art – 10 Congrès international d'art turc. Actes–Proceedings. Genève, 1995. Genève 1999, 353–360.

KOVÁCS 2003 • Kovács E.: A budai ferences kolostor a török korban. TBM 31 (2003) 241–262.

PAPP 2013 • Papp A.: Rövid összefoglaló a budai pasák palotájáról. BudRég 46 (2013) 167–186.

VÉGH 2006 • Végh A.: Buda város középkori helyrajza I. Budapest 2006, 139–147.

Relatively few archaeological features were found on the territory of the palace, most of which dated from the Ottoman Turkish Period. These, as well as the layers yielded high-quality objects. Fortunately, intact in situ vessels were brought to light from a storage room cut into the earth. Its vault had collapsed. In the debris situated above the storage we found golden coins (six pieces) dating from the time of the re-conquering wars. Another similar construction, however, proved to be empty (in terms of finds) when it was excavated.

We excavated a total of 3000 m² in a territory of the Buda Castle that had hardly been researched before. During this time, we unearthed more than 400 boxes of finds including wonderful objects and assemblages. Another very important outcome of the work was that we could complement the results of excavations carried out more than 50 years before, re-consider those results, and continue the work started that time.

Adrienn Papp